

η Μαλλιόντα στην αρχαιότητα...



Σαφώ, απεικόνιση από ψηφιδωτό¹

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ τα θεμέλια του βιβλίου αρχίσαμε να ψάχνουμε για γραπτές πηγές. Με συνοδοιπόρο τον μύθο βρεθήκαμε στα χρόνια της Σαφούς-της Ερεσίας, της μεγάλης ποιήτριας. Αρχίσαμε να μελετάμε τις καταλήξεις τοπωνυμίων στην ευρύτερη Δυτική Λέσβο, Τσιχλιόντα, Μαλλ-ιόντα, να προσπαθούμε να τις συνδέσουμε με το σήμερα και να δίνουμε τις δικές μας εξηγήσεις, πως πιθανόν η ονομασία της Μαλλιόντας να προήλθε από τα πολλά μήλα που μπορεί να υπήρχαν στην όμορφη κοιλάδα τα αρχαία χρόνια και πού ξέρει κανείς, μπορεί να είναι αυτά που η θωριά τους, παρέα με τον ήχο του κελαρύσματος των νερών του ποταμιού, να ενέπνευσαν τη Σαφώ σε κάποιο ποίημά της...

Το βέβαιο είναι, όπως γράφει παρακάτω ο αγαπητός φίλος Σπύρος Β. Πιπεράς, από την Ερεσό, πως ... «πατρίδα είναι η παιδική μας ηλικία»!

Τα «μήλα» της Σαφούς στην Ερεσό και σκέψεις περί Μαλλιόντας

ΣΤΗΝ ΕΡΕΣΙΑ² έχουμε δύο τοπωνύμια με την ίδια κατάληξη, που έχουν σχέση με δύο αντίστοιχους ποταμούς που εκβάλλουν στη θάλασσα στη δυτική ακτή της Λέσβου:

- «Τσιχλιόντα» είναι μια κοιλάδα, καθ' οδόν προς το Σίγρι, κοντά στην ακτή, που δημιουργείται από τον ποταμό Τσιχλιόντα. Αυτός ο ίδιος ποταμός που έφτνει στη θάλασσα, δημιουργεί τη δεύτερη μεγαλύτερη Αμμουδιά μετά την περίφημη Αμμουδιά της Ερεσού, που επίσης ονομάζεται Τσιχλιόντα.
- «Μαλλιόντα» είναι μια μικρότερη κοιλάδα, καθ' οδόν προς τον Μεσότοπο, σε από-

1. Πρόκειται για απεικόνιση από ψηφιδωτό δάπεδο οικίας της Ρωμαϊκής εποχής στην περιοχή "Μαγούλα" της Σπάρτης. Έχει διαστάσεις περ. 1mX1m και βρίσκεται αναρτημένο στην άνω δεξιά γωνία του βορείου τοίχου του Αρχαιολογ. Μουσείου της Σπάρτης. Αποτελούσε τμήμα παράστασης ψηφιδωτού δαπέδου όπου υπήρχαν και ενεπίγραφες μορφές των Μουσών ΟΥΡΑΝΙΑ & ΚΑΛΛΙΟΠΗ, σαν συνέπεια του χαρακτηρισμού "δεκάτη μούσα" που έδωσε στην μέγιστη Ερεσία Ποιήτρια ο φιλόσοφος Πλάτων. Η γραφή "Σαφώ" απαντάται και στην Επιγραφή της Εφέσου Νο 3360 και πάλι ανάμεσα στα ονόματα των Μουσών. Τέλος το ενεπίγραφο νόμισμα (ΣΑΦΦΩ - ΕΡΕΣΙ) με δύο "Φ" και πάλι, που βρέθηκε στην Ερεσό και παραδόθηκε το 2002 στο Μουσείο της Ερεσού -του οποίου αποτελεί έκτοτε το έμβλημα, κλείνει την συζήτηση με αναμφισβήτητο τρόπο πλέον, πως τόπος γέννησης της πρώτης και μεγαλύτερης λυρικής ποιήτριας ήταν η Ερεσός.>

2. Η μείζων γεωγραφική περιοχή που έλεγχε η αρχαία Πόλη-κράτος στο ελληνικό νησί της Λέσβου

σταση περί τα 3 χλμ. από τη θάλασσα, που δημιουργείται από τον ποταμό Μαλλιόντα. Αυτός ο ίδιος πάλι ποταμός πέφτοντας στη θάλασσα δημιουργεί την τρίτη μεγαλύτερη Αμμουδιά στην δυτική Λέσβο, μετά την Ερεσό και την Τσιχλιόντα, που ονομάζεται «Χρούσος».

Και οι δύο κοιλάδες ήταν πάντοτε κατοικημένες. Η Μαλλιόντα είχε και νερόμυλους, σήμερα ερειπωμένους αλλά σαφώς ορατούς. Υπολείμματα οικισμών και ερείπια είναι εμφανή και σήμερα στα δύο μέρη.

Η ίδια κατάληξη «-ιόντα» υποδηλώνει τον ίδιο μηχανισμό γραμματικού σχηματισμού και στα δύο ονόματα των δύο ποταμών. Οι δύο ποταμοί απέχουν μεταξύ τους (σε ευθεία γραμμή) περίπου 6-8 χλμ. Στην αρχαία η κατάληξη «-όεις» στην ονομαστική ενικού αρσενικού προσέδιδε στα επίθετα την ιδιότητα του «μεγάλου αριθμού».³ Φαίνεται πως ο ποταμός με τα πολλά πουλιά που λέγονται «κίχλες» (που λόγω τσιτακισμού, έφτασαν στις μέρες μας σαν «τσίχλες») ονομάστηκε γι' αυτές **Κιχλόεις** και μέσω της αιτιατικής του **Κιχλόεντας** ή λόγω τσιτακισμού και αντιμετάθεσης «ο» και «ε» **Τσιχλιόντας**.⁴ Έτσι, κατ' αναλογία προς τον Τσιχλιόντα, το ίδιο συνέβη με τον Μαλλιόντα: έχουμε αρχικά έναν ποταμό που δημιουργεί μια κοιλάδα με πολλές μηλιές και συνεπώς με πολλά μήλα, καθόσον «μάλον» σημαίνει «μήλο» στην αιολική διάλεκτο, όπως δέχεται και ο καθηγητής Η. Mason. Κατά τον ίδιο τρόπο έχουμε και τον μύθο που δίνει το επίθετο «μαλόεις» στην μυτιληναϊκή λατρεία του Απόλλωνος. Έτσι τα επίθετα «μαλόεις» και «μαλόεντα» στην αιτιατική ενικού με αντιμετάθεση «ε» και «ο» οδηγούν στην ονομασία του Μαλλιόντα, δηλαδή του ποταμού και της ομώνυμης κοιλάδας με τα πολλά μήλα.

Ας μιλήσουμε για τον μύθο του μαλόεντος Απόλλωνος. Το επίθετο «μαλόεις» εν συντομία, προέρχεται από τον μύθο της Μαντούς, κόρης του μάντη Τειρεσία, ιερέα του Απόλλωνα στο μαντείο του. Η Μαντώ χορεύοντας σε κάποια γιορτή προς τιμήν του Θεού Απόλλωνα, χάνει από το περιδέραιό της ένα εξαιρετικό κόσμημα που είχε την μορφή ενός μικρού χρυσού μήλου. Παρακάλεσε τότε τον Θεό Απόλλωνα να την βοηθήσει να το βρει, υποσχόμενη να χτίσει Ιερό προς τιμήν του και να οργανώνει αντίστοιχη γιορτή κάθε χρόνο. Το χρυσό μήλο βρίσκεται κι έτσι χτίζεται το Ιερό προς τιμήν του Μαλόεντος Απόλλωνος στη Μυτιλήνη.

Θα μπορούσε κανείς να συσχετίσει την κοιλάδα «Μαλλιόντα» με το επίθετο «μαλόεις» του Απόλλωνα; Η ευχή μας θα ήταν να βρούμε στην περιοχή της Μαλλιόντας του Μεσοτόπου κάποιο ιερό του Μαλόεντος Απόλλωνος. Νομίζω όμως πως αυτό θα πρέπει να αποκλεισθεί για πολλούς λόγους:

- Ο μαλόεις Απόλλων λατρευόταν σε μια δυνατή αντίπαλη «πόλη-κράτος» τη Μυτιλήνη, στο ίδιο νησί, και η Ερεσός μάλλον θα απέφευγε να προκαλέσει

3. «-όεντος» στην γενική ενικού, «-όεντα» στην αιτιατική ενικού. Έτσι, έχουμε το επίθετο «δονακόεις» (για έναν ποταμό με πολλά καλάμια), «δονακόεσσα (στο θηλυκό (για π.χ. μια λίμνη), «δονακόεν» (στο ουδέτερο) για π.χ. ένα φρέαρ).

4. Ο πρώτος που το επισημαίνει είναι ο μέγας αρχαιολόγος Robert Koldewey που γράφει επί λέξει στο γνωστό του έργο 'Die antiken Baureste der Insel Lesbos, Berlin 1890' σελίδα 86: "Von Sigrí nach Eresó(...) Kichliótas, Vulgäraussprache Tsichliótas nach Koldewey".

την Μυτιλήνη εισάγοντας μια λατρεία του Μαλόεντος Απόλλωνος στην Ερεσία.

- Από τον Λεξικογράφο Ησύχιο της Αλεξανδρείας (5ος αι. μ.Χ.) και την Επιγραφή της Ερεσού **IG XII, Suppl. 693**, προς τιμή του πολίτη της Ερεσού Αυρηλίου Στύρακα του Μάρκου, μαθαίνουμε πως ο Απόλλων λατρευόταν στην Ερεσό με το επίθετο **ΕΡΕΣΙΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝ**. Μάλιστα ο τιμώμενος Αυρήλιος Στύραξ του Μάρκου ήταν ιερέας του Ερεσίου Απόλλωνος.

Θεωρούμε απίθανο η κοιλάδα Μαλλιόντα να έχει σχέση με κάποιο ιερό του στη Μυτιλήνη λατρευόμενου «Μαλόεντος Απόλλωνος». Έτσι, η κοιλάδα του Μαλλιόντα μπορεί να συσχετιστεί μόνο με τα μήλα.

Ο Φώτης Βασιλογλου, δάσκαλος, μου είπε πως από τον θείο του Δημήτρη Σκομβούλη, 85 ετών, άκουσε πως η οικογένειά τους βρήκε ένα μπηλιώνα με αρκετές μπηλιές, ενώ άλλοι γείτονες κατείχαν χωράφια με περισσότερες μπηλιές, πάντα στην κοιλάδα Μαλλιόντα! Η ποικιλία ήταν ειδική: μικροί, στρογγυλοί καρποί, εύγευστοι με εξαιρετικό άρωμα.

Ένας άλλος κάτοικος του Μεσοτόπου, ο Γιώργος Ιωάν. Ιωσηφέλλης-Καρέκος με διαβεβαίωσε πως αξιοποιώντας ένα χωράφι του πατέρα του 4 στρεμμάτων στην κοιλάδα της Μαλλιόντας, φύτεψε μια συνηθισμένη ποικιλία μήλων που λέγονται «στάρκιν» και ευδοκιμούν στη Θεσσαλία. Η φυτεία του κ. Ιωσηφέλλη πήγε τόσο καλά ώστε το 2014 είχε συγκομιδή 3 τόνους μήλα!



Σαμφώ, γλυπτό στον Γιαλό της Ερεσού.

Πρέπει να τονιστεί πως στον ίδιο τον κάμπο της Ερεσού και σε μια απόσταση περίπου 3 χλμ. από την ακτή, ο μακαρίτης δημοδιδάσκαλος Ηλίας Σαχλός δημιούργησε μια φυτεία 100 μπηλιών. Στο τέλος της ζωής του ο μπηλέωνας αυτός με 100 δέντρα σε 7 στρέμματα, είχε τέτοια παραγωγή μήλων, που ο κ. Σαχλός χρειάστηκε να νοικιάσει κλιματιζόμενο θάλαμο στη Μυτιλήνη για να διατηρήσει τη συγκομιδή του για όλο τον χειμώνα μέχρι να ξεπουλήσει!

Και τα δύο παραδείγματα στη Μαλλιόντα και τον κάμπο της Ερεσού αποδεικνύουν πως οι μπηλιές ευδοκιμούσαν στην αρχαιότητα αλλά και σήμερα στην Ερεσό.

Ποιητές και συγγραφείς, γενικά στη λογοτεχνία έχουν την τάση να περιγράφουν σκηνές με τους ήρωες τους σε φανταστικά τοπία, προφανώς. Αλλά ίσως χωρίς να το θέλουν πολλές φορές, γυρίζουν στα μέρη που αγάπησαν και πάνω απ' όλα έζησαν την παιδική τους ζωή. Πιθανόν η Σαμφώ να μην αποτελεί εξαίρεση. Έτσι εάν κανείς περπατήσει σήμερα την κοιλάδα Μαλλιόντα και τα χωράφια της, περάσει δίπλα από τους νερόμυλους στις άκρες του ποταμού θα ακούσει καθαρά:

«ύδωρ ψύχρον κελάδει δι' ύσδων μαλίνων»

«το δροσερό νερό δηλαδή να τραγουδάει περνώντας από τα φορτωμένα με μήλα κλαδιά», που ίσως στην αρχαιότητα να ήταν πιο πολλά τα μήλα, και σήμερα να βρίσκει κανείς κυδώνια, σύκα και αχλάδια.

Αξίζει να σημειωθεί και η περίφημη Σαπφική αναφορά στο «γλυκύμαλον» και στους «μαλοδόρπες» (=αυτοί που δρέπουν τα μήλα) που δεν μπορεί, κάποια σχέση θα είχαν με τα μήλα του Μαλιόντα...

*οίον το γλυκύμαλον ερεύθεται άκρωι επ' ύσδωι,
άκρον επ' ακροτάτωι, λελάθοντο δε μαλοδόρπες,
ου μαν εκλελάθοντ', αλλ' ούκ εδύναντ' επίκεσθαι*

*κρέμεται το γλυκόμηλο απ' του κλαριού την άκρη,
την άκρη την ψηλότερη, τ' αφήσαν δεν το κόψαν.
δεν το ξεχάσαν, μα κανείς δεν έφτασε 'κει πάνω.*

(Σωτήρης Κακίσης «ΣΑΠΦΩ – Τα ποιήματα» – Εκδόσεις ΕΡΑΤΩ 2002).

Προφανώς η Σαπφώ είχε ζωντανές εικόνες από την παιδική της ηλικία στην Ερεσό. Αυτές οι εικόνες την έκαναν να γράψει αυτούς τους υπέροχους στίχους που ευτυχώς διασώθηκαν μέχρι τις μέρες μας. Πιστεύω πως μάλλον ισχύει πως «πατρίδα είναι η παιδική μας ηλικία»!

ΥΓ: Ας μου επιτραπεί κάτι ακόμα... Πολλές φορές ψάχνουμε να βρούμε την γλωσσική συγγένεια της σημερινής ερεσιώτικης ντοπιολαλιάς με το αιολικό ιδίωμα στο οποίο έγραψε η Σαπφώ. Φυσικά η επικράτηση, μέσω του αρχαίου Ιωνικού ελληνικού ιδιώματος, της αλεξανδρινής Κοινής (γλώσσα Ευαγγελίων και Εκκλησίας) εξαφάνισε τους δωρικούς τύπους και το αιολικό ιδίωμα στο οποίο έγραψε τα ποιήματά της η Σαπφώ. Μια όμως που μιλάμε για τα μήλα, «μάλα» στην Αιολική, στο ερεσιώτικο ιδίωμα σήμερα διασώθηκε η λέξη «μαλουτσύδουνου - μαλοκύδωνο». Με αυτήν χαρακτηρίζονται ως απορριπτέα, τα πολύ μικροκαμωμένα κυδώνια. Φαίνεται πως υπήρξε στην περιοχή –χιλιετίες πριν- κάποια ποικιλία μικροκαμωμένων μήλων (κάτι σαν φιρίκια) που είχαν μέγεθος μεταξύ μήλου και κυδωνιού που κατέληξε να χαρακτηρίζει ακόμα στις μέρες μας, τα μικροκαμωμένα κυδώνια...



Σπύρος Βασ. Πιπεράς

"Τα απομεινάρια της ακρόπολης της Ερεσού", Φωτογραφία Νίκος Καρύδης, Ιούλιος 2019, Ερεσός Λέσβου